

MEHMET SAİD ŞİMŞEK'İN “HAYAT KAYNAĞI KUR'ÂN TEFSİRİ” ÜZERİNE BİR İNCELEME

Ali KARATAŞ*

Özet

Makale Mehmet Said Şimşek'in yazdığı “Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri” adlı eserini değerlendirmeyi hedeflemektedir. Makalede Şimşek'in tefsir yöntemi, rivayet ve dirayet açısından özellikleri ele alınacak. Şefaât, Hz. İsa'nın nüzulü, Ehl-i Kitap'ın kurtuluşu ve İstiva gibi konulardaki yaklaşımlarına makalede yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, Tefsir, İsa, Şefaât, Ehl-i Kitap

A Study On Mehmet Said Şimşek's Tafsir Called Commentary Of Quran Of Life Source

Abstract

This article aims to evaluate Mehmet Said Şimşek's Tafsir called commentary of Quran of Life Source. in this article, Şimşek's method of the commentary and his sources will be examined in terms of the riwayat and dirayah. it will be pointed to his approaches like intercession, İsa's descent, salvation of the people of Scripture and İstiva.

Key Words: the Quran, Tafsir, Jesus, Intercede, People of the Book

1.Giriş

Kur'ân, indiği dönemden itibaren muhataplarınca anlaşılmaya çalışıldı. Bu çaba tefsir ilmi altında yazılan eserlerle sonraki nesillere aktarıldı. Böylece muazzam bir tefsir külliyatı ortaya çıktı. Günümüzde de bu amaçla çeşitli tefsirler yazıldı. Bunlardan birisi de Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Mehmet Said Şimşek'in yazdığı “Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri”dir.

* Yrd. Doç. Dr., Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi akaratas@bartin.edu.tr.

Şimşek, 1951'de Mardin'de doğdu. Yüksek İslam Enstitüsü'nü Erzurum'da bitirdikten sonra Mardin merkez vaizliğine atandı. İki yıllık bu görevinden sonra bir süre İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri öğretmenliği yaptı. 1977 yılında Konya Yüksek İslam Enstitüsü'nde başladığı akademik hayatına Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde devam etmektedir.¹ *Yaratılış Olayı, Kur'ân'ın Ana Konuları, Günümüz Tefsir Problemleri, Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele ve Kur'ân Kıssalarına Giriş* gibi pek çok telif eserinin yanı sıra tercüme eserleri de mevcuttur.

Biz bu çalışmamızda Şimşek'in yazdığı “*Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*” adlı eserini betimleyici bir tarzda değerlendirmeyi hedefleyerek mümkün olduğu kadar eleştirel bir bakış açısından eserine yaklaşmayacağız. Çağdaş dönemde tartışmalara neden bazı konularla ilgili değerlendirmelerine hiç girmeyeceğiz. Çünkü yazar bu tür konuları çeşitli eserlerinde değerlendirmiş ve ayrıntılı bir şekilde tartışmıştır. Yine makalede Şimşek'in tefsir yöntemi, rivayet ve di- rayet açısından kaynaklarını inceleyeceğiz. Ayrıca şefaât, Ehl-i Kita- bın kurtuluşu ve İsa'nın nüzulü gibi konulardaki yaklaşımlarına da makalede dikkat çekeceğiz.

2. Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri Hakkında Genel Bilgiler

Tefsir, Beyan Yayınları tarafından 2012 yılında beş cilt olarak yayın dünyasına kazandırılmıştır. Yazar tefsirini on bir yılda tamamlamıştır. Tefsiri hazırlarken Şimşek; önceki dönemlerde ve çağımızda yazılmış tefsirlere müracaat etmiş; ancak kendi ifadesi ile okuyucuyu yorup meşgul etmemek için çoğu zaman müracaat ettiği kaynakları isim olarak zikretmemiştir. İhtiyaç duyulacağına düşün- düğü yerlerde ise kaynakları ismen zikretmiştir. Ekol ve şahıs olarak kimsenin etkisinde kalmadığını ifade etmekle birlikte çağdaş dö- nemde yazılmış tefsirlerden özellikle Mevdûdî, Seyyid Kutup, Reşid Rıza gibi isimlerden uzunca alıntılar yapmıştır. İlk dönem müfessir- lerini de kaynak olarak zikretmiş ve bazen uzun nakiller yapmıştır.

Yazar, günümüz insanının meşgalelerini göz önünde bulundu- rarak tefsirini uzatmamaya çalışmış; bu nedenle de birçok meselede genel okuyucuyu ilgilendirmeyen akademik tartışmalara girmemiş ve herkesin anlayabileceği bir dil kullanmaya özen göstermiştir.

¹ Mehmet Said Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012, c.I, s.1.

Tefsirde sure girişleri genellikle surenin nerede indiğinin belirtilmesiyle başlamaktadır. Daha sonra surenin isminin ne anlama geldiği ve verilen ismin verilme sebebi zikredilir. Surenin içerdiği temel konular genel hatlarıyla verilir. Surenin tefsiri bittiğinde surenin içeriği özetlenmektedir. Ayrıca surenin bir önceki sure ile olan münasebeti de zaman zaman zikredilmektedir. Yine bir sure içindeki ayet grupları arasında da ilişkiye dikkat çekilmektedir. Örneğin Şimşek, Fatiha suresi ile Bakara suresi arasında münasebet kurmuştur. Bakara suresi, Fatiha suresinde “bizi doğru yola ilet” duasının sanki bir cevabı niteliğinde Kur’ân’ın bir yol gösterme/bir hidayet olduğu vurgusuyla başlamıştır.² Şimşek, münasebetle ilgili Râzî’nin Kaffal’dan naklettiği bir görüşü naklederek bir rivayet olmasa bile ayetler arasında münasebetin aklen olabileceğini kabul etmiştir.³

Şimşek gerek gördüğü yerlerde ayetlerde geçen kelimelerin kökünü ve anlamını açıklayarak tefsirine başlamakta ve kelimenin anlamıyla ilgili istifade edilen kaynaklara da atıflar yapmaktadır. Yazar, eserinde bazen kelimelerin farklı okunuşlarını vermiş ve bunlar arasından da tercihte bulunmuştur.⁴ Bazen de kiraati şaz olduğu gerekçesiyle kabul etmemiştir.⁵

Tefsirde Şimşek, çeşitli fikir akımlarının etkisiyle ayetlerin tefsir edilmesine karşı çıkmıştır. Hz. Âdem ve eşinin yaratılmasıyla ilgili konulardaki görüşleri buna örnektir. “*Ey insanlar, sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden pek çok erkek ve kadın (var edip) yayan Rabbinizden korkun*” (Nisâ, 4/1) ayetinde bazıları Hz. Âdem ve Hz. Havva’dan bahsedilmediğini, tek nefis ile insan cinsinin kastedildiğini söylerler. Onlara göre tüm insanlar için bir asıl vardır ve tüm insanlık bu özden yaratılmışlardır. Âdem de Havva da bu özendir.⁶ Şimşek, bu görüşe karşı çıkmış ve bu tür düşüncelerin kadın haklarını savunmak isteyenler tarafından ortaya atıldığını vurgulamıştır. Bu görüşte olanlar Havva’nın, yani bir kadının ikinci plana atıldığını iddia etmişlerdir. İşte bu düşünceye karşı cevap verebilmek gibi sebepler böyle bir yoruma neden olmuştur ki ona göre bu yanlış bir yaklaşım şeklidir. Çünkü Hz. Havva’nın Hz. Âdem’den yaratılmış olması ikinci plana itilmesi anlamına gel-

² Şimşek, a.g.e., c.I, s.20.

³ Şimşek, a.g.e., c.V, s.353.

⁴ Şimşek, a.g.e., c.I, s.414.; c.III, s.27.

⁵ Şimşek, a.g.e., c.II, s.273.

⁶ Örnek olarak bkz. Süleyman Ateş, *Yüce Kur’ân’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, c.II, s.189-191.

mez. Nitekim Hz. İsa'nın Hz. Meryem'den olması Hz. İsa'yı ikinci plana atmadığı gibi Hz. Havva'nın da ikinci plana atılması söz konusu değildir. Bilakis ikisinin birbirlerini tamamladığı ve birbirlerine ihtiyacı olduğu anlamına gelmektedir. Şimşek, bu görüşünü Tevrat'tan da desteklemiştir. Tevrat'a göre kadının erkekten yaratılmış olması erkeğin karısına sevgiyle bağlanacağını gündeme getirmektedir.⁷

Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri'nde öne çıkan hususlardan birisi yazarın kelimî tartışmalara dalmamasıdır. Mesela Allah'ın Hz. Musa'ya nasıl seslendiği ile ilgili Ehl-i Sünnet ve Mutezile arasındaki görüşleri verdikten sonra şunu söylemiştir: “Bu tür görüşler ve tartışmalar, bu tefsirde kaçındığımız konulardır. Bizim burada söylediğimiz: Gaybı Allah bilir, gaybı konuların nasıl cereyan ettiğinin tartışılması insanın kesin sonuca varabileceği bir mesele değildir. Allah nasıl seslenmişse öylece seslenmiştir. O, her şeye kadirdir. Bize seslendiğini söylemişse öylece inanır, nasıl gerçekleştiği üzerinde durmayız.”⁸

124 | db

Şimşek, ayetleri tefsir ederken farklı ihtimalleri değerlendirmiştir. Bazen bunların arasında tercih yapmış, bazen susmuş ve bazen de görüşleri telif etmiştir. Mesela “Allah dileyeni saptırır” şeklindeki ayetlere anlam verirken muhtemel manaları birlikte kabul etmiştir. Ona göre bir ayet birden fazla anlama gelebiliyorsa ve bu durumda manalar arasında çelişki ortaya çıkmıyorsa ayeti anlaşılabilirliği tüm manalar üzerinden anlamak uygun olacaktır. Bu ayette de gramer açısından farklı manalar birbiri ile çelişmediği için kabul edilebilir. Çünkü doğruyu bulma ve sapma hem Allah'a hem de kişiye nispet edilebilir. Kişi, kendisi yoldan çıksa veya doğruyu bulsa da bu Allah'ın dilemesinin dışında değildir. Bu sebeple gramer olarak hidayet kişiye nispet edilebilir.⁹

Nitekim 10.Yunus suresi 108. ayetinde olduğu gibi hidayet ve sapma başkasına izafe edilmeksizin kişiye nispet edilmiştir. Allah'ın dilemesi ise kişinin seçeceği yola göre olacağı için “Allah dilediğini/dileyeni saptırır ve dilediğini/dileyeni doğru yola iletir.” (Fâtır, 35/8) şeklinde manalandırılabilir.¹⁰ Bununla birlikte ayetin tek anlama yöneltilebilmesine bir karine varsa her iki anlam yerine

⁷ Şimşek, a.g.e., c.I, s.469.

⁸ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.58.

⁹ Şimşek, a.g.e., c.III, s.177-178.

¹⁰ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.239.

birisi tercih edilebilir. Örneğin 42.Şûrâ suresi 8. ayet anlam açısından yukarıdaki örnekte olduğu gibi “*dileyeni/dilediğini rahmetine sokar*” şeklinde anlaşılabilir. Dil açısından mümkündür ve yine yukarıda belirtilen gerekçelerden dolayı çelişki doğurmaz; ancak ayetin başındaki “dileseydi tek ümmet yapardı” ifadesinde Allah’ın insanı serbest bırakması ve sonundaki dost edinmenin öznesinin insan olması hasebi ile Şimşek’e göre ifadenin “*dileyeni rahmetine sokardı*” şeklinde anlaşılması için iki karinedir.¹¹

Prensip olarak Şimşek’e göre bir ayetin farklı muhtemel anlamları arasında çelişki yoksa hepsini birlikte anlamada bir sakınca olmayacaktır.¹²

3. Kur’ân ve Tefsir Anlayışı

Kur’ân, çok farklı şartların yaşandığı bir ortamda indirilmiştir. Buna rağmen bütünlüğüne helal getirecek bir unsura sahip değildir ve her türlü çelişkiden uzaktır. “*Kur’ân’ı düşünmüyorlar mı?...*” (Nisa 3/82) ayeti gereğince Kur’ân üzerinde düşünmenin herkes için bir görev olduğunu ifade etmektedir. Ayet münafıkların düşünmesini istemektedir. Dolayısıyla bir münafıktan bile düşünmesini isteyen bu kitap, kendisine inananların isterse sağlıklı sonuçlar çıkarabileceğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple Müslümanlar Kur’ân üzerinde düşünmeli, gereğini uygulamaya geçirmeli ve delile dayalı olmalı, taklitten uzak durmalıdırlar.¹³

Kur’ân insanların tamamı için öğüt, şifa ve hidayet ve Müslümanlar için de rahmettir. Öğüt, şifa ve hidayet olması diğer insanlar için sonuç verirse o zaman bu insanlara da rahmet olacaktır. Kur’ân’ın şifa olması Şimşek’e göre imanla ilgili bir şifadır ve kalplerdeki hastalıklarına şifa verecektir. Buradaki şifanın bedenî hastalıklarla ilgisi yoktur.¹⁴

Kur’ân’ın da ifade ettiği gibi Allah kelamını Arap lisanı ile indirmiştir. Bu sebeple Şimşek’e göre Kur’ân’ın çevirileri kendisi değildir. Kur’ân, anlam ve bu anlamın formu durumundaki lafızların toplamıdır. Anlam ve lafızlar birbirinden ayrılmazlar. Günümüzde mevcut lafızların yerine eş anlamları konulsa bile buna Kur’ân denilemez. Kıraatlerdeki lafızlarda değişiklik yapılsa da durum bu şekil-

¹¹ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.436.

¹² Şimşek, a.g.e., c.IV, s.407.

¹³ Şimşek, a.g.e., c.I, s.541.

¹⁴ Şimşek, a.g.e., c.II, s.556-557.

dedir. Bütün bunlara göre çeviriler ve Arapça sadeleştirilmiş şekliyle namazlarda okunamaz. Çünkü Kur'ân'ın kendisi namazda okunmasını istemektedir. (Müzemmil, 73/20.) Çeviriler ve sadeleştirmeler Kur'ân olmadığı için namazda okunması makbul değildir.

Şimşek'e göre Kur'ân'ı anlamaya çalışırken metnin kendisine bakmak gerekmektedir. Metnin zahiren onaylamadığı yorumlar Kur'ân'ı tahriften başka bir şey değildir. Bu sebeple bir karine olmadan ayeti mecaz olarak değerlendirmek gerçeklere aykırı bir durumdur. Mesela bazıları cinlerden dağ bölgelerinde yaşayanları, Hz. Süleyman'ın ordusunda yer alan kuşları da hızlı hareket eden süvari birlikleri olarak yorumlamışlardır. Bu görüşler ona göre metnin onaylamadığı fikirlerdir. Metnin dışında bir anlam olduğu için anlamı tahriftir.¹⁵ 31.Lokman suresi 27. ayetine göre bazıları Kur'ân'ın her türlü bilgiyi içerdiği fikrine varmışlardır; ancak Şimşek'e göre bu keyfi bir yorumdur. Ayetin bağlamı dikkate alındığında ayetin Kur'ân'ın her türlü bilgiyi içerdiğine yönelik bir bilgiyi ortaya koymadığı anlaşılmaktadır. Ayet; Allah'ın kudretini, yaratılıştaki hikmetini ve nimetlerini anlatmaktadır.¹⁶

126| db

Şimşek'e göre tefsirin amacı, Kur'ân'ın indirilmesindeki amaca uygun olmalıdır. Bu sebeple Kur'ân, nasıl insanların hayatını inşa etmek için gönderilmişse tefsirin de amacı bu doğrultuda olmalıdır. Yani Kur'ân hayat kitabı olduğuna göre tefsir de hayatı inşa etmelidir. Kur'ân ve diğer kutsal kitaplar, hayatı düzenlemek ve normal dışına çıkan akışı rayına oturtmak için gönderilmiştir. Bundan dolayı peygamberlerin getirdiği inanç ilkeleri doğrudan hayatla alakalıdır. Hayattan uzak ve donuk ilkeler bütünü değildir.¹⁷

Şimşek'in ifade ettiği bu akış açısı ictimai tefsir ekolünün düşüncesini ortaya koymaktadır. Bir tefsir tarzı olarak kabul edilen ekolün en belirgin özelliği, **Kur'ân'ın içtimai sahaya bakan yanlarını öne çıkararak, hidayet amaçlı tefsire konu edilmesidir.** Bu ekole göre Kur'ân, toplum için inmiştir. Bu yüzden tefsir edilirken, çağın içtimai problemleri Kur'ân ayetlerinin ışığında çözüme bağlanmalıdır. Yani tefsirin konusu insan, insanın hidayeti, içtimai meseleler olmalıdır.¹⁸ Şimşek, eserinde bu ekolün

¹⁵ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.16-17.

¹⁶ Şimşek, a.g.e., c.I, s.151.

¹⁷ Şimşek, a.g.e., c.I, s.9.

¹⁸ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, TDV Yay., Ankara 1993,s.311-320.; Şimşek, a.g.e.,c.I, s.75.

yöntemini takip ettiği söylenebilir. Ancak tefsirin önsözünde de vurguladığı gibi özellikle bir mezhep veya ekolün görüşlerine sapanıp kalmamıştır.

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Şimşek'e göre kutsal kitaplar hayatı yeniden rayına oturtmak, doğrudan sapmış insanlığı asıl mecraasına çekmek için gelmiştir. Tefsir de bu amaca yönelik olmalıdır. Eser incelendiğinde yeri geldilçe bu amaca hizmet etmeye yönelik yorumların olduğu görülecektir. Mesela "*Ey müminler, sakın Peygambere; 'râinâ (bizi gözet)' demeyin; 'Unzurnâ (Bize bak)' deyin ve onu dinleyin. Kâfirleri acı bir azap beklemektedir.*" (Bakara, 2/104.) ayetinin tefsirinde bunu görmekteyiz. Ayetteki *râinâ* kelimesi Yahudilerin olumsuz anlamlar kastederek kullandığı bir kelimedir. Allah; Yahudilerin bu kelimeyi kullanmamalarını, onun yerine *unzurnâ* kelimesini kullanmalarını emretmektedir. Çünkü bu kelime Yahudilerin dilinde alay ve hakaret anlamı taşımaktaydı.¹⁹

Şimşek, ayetle bu yorumu yaptıktan sonra günümüz Müslümanlarını doğrudan ilgilendiren bir meseleyle konuyu ilişkilendirmiştir. Ona göre Müslümanlar Allah'ın bu emrini dikkate almalı, dini ve kültürel mirasımızı kendimize ait kavramlarla devam ettirmeli, yabancı kültürlerden ithal kavramlardan uzak durmalıdır. Çünkü bu tür kavramlar salt bir kavram olarak dilimize geçmezler. Üretildikleri kültürün, iklimin hayat felsefesiyle birlikte gelirler.

Ona göre Müslümanlar teknolojik alanda üretkenliği kaybettikleri gibi sosyal bilimlerin alanında da üretken olmaktan uzaktırlar. Bu sebeple Müslüman düşünürler ve sosyal bilimciler İslami düşüncüyü ifade edecek dil ve kavramları üretmeden sosyal meselelere çözüm üretmeleri mümkün gözükmemektedir.²⁰

Yukarıda görüldüğü üzere Şimşek, Kur'ân'ın gönderiliş amacına uygun olarak rayından çıkmış Müslüman toplumunu hidayete yöneltmek için ayetleri tefsir etmeye çalışmaktadır. Zaten kendisi de tefsirinin bu özelliğe sahip olduğunu özellikle belirtmektedir.²¹ Onun bu amacı ayetlerin tefsirinde açık bir şekilde görülmektedir. Mesela Yahudiler ve Hristiyanlarla ilgili ayetleri yorumlarken günümüzdeki Müslümanların da bu duruma düştüklerini, nasıl onlar fırka fırka ayrıldılarsa bizlerin de bu gün fırkalara bölündüğümüzü

¹⁹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.133.

²⁰ Şimşek, a.g.e., c.I, s.134.

²¹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.9.

vurgulamaktadır. Ona göre bundan kurtulmak için Müslümanların acilen Kur’ân’a ve sünnete sımsıkı sarılmaları gerekmektedir.

Şimşek’e göre Müslüman ülkeler bu gün çok büyük problemler içindedirler. İman zafiyeti yaşamaktalar. Kur’ân onlara birbirlerine iyiliği tavsiye etmelerini emrettiği halde onlar bu görevi hakkıyla yerine getirmemekte ve tefrikaya düşmekteler. Müslümanlar kendilerini diğer milletlerden üstün kılan niteliklerini yitirdiler ve bundan dolayı Allah’ın yardımını Müslümanlara gelmemektedir.²² Bundan kurtulmak için bizlerin *Allah’ın ipine sımsıkı sarılmamız* (Bakara, 2/103) gerekmektedir.²³ Bunu yapabilmek için “*Sizden, hayra çağıran ve iyiliği tavsiye edip kötülükten sakındıran bir ümmet olsun. İşte onlar kurtuluşa erenlerdir*” (Âli-İmrân 3/104) ayeti mucibince kollektif bir gayret göstererek bir birlerine iyiliği emretmeleri ve birbirlerini kötülükten sakındırmaları icap ederken günümüzdeki Müslümanlar geçmişleriyle övünmekte ve diğer Müslümanları küçük görmekte, ayıplarını gündeme getirmekte; hatta olmayan kusurları onlara yamamaktadırlar. İşte bu yüzden İslam ümmeti parampaçca olmuş ve çatışmaların çoğu bu bölgelerde meydana gelmiştir.²⁴ Şimşek’e göre bunun önüne geçebilmek için tarihte yaşanmış olayların örneğin halifelüğün kimin hakkı olduğu, sünni-şia polemiği gibi konuların yaşanmış ve bitmiş tarihi bir olgu gibi görünüp üzerinde durulmaması ve Kur’ân’ın etrafında kenetlenmesi ve Müslümanların “*Kendilerine apaçık deliller geldikten sonra bölünüp ayrılığa düşünler gibi olmayın*” (Âli-İmrân, 3/105.) ayeti gereğince aralarındaki ihtilafı kaldırıp ön yargılardan uzak bir şekilde Kur’ân’ı anlamaları ve inandıklarıyla amel etmeleri gerekmektedir.

25

Şimşek’e göre bu gün İslam dünyasındaki yöneticilerde ve ileri gelenlerinde de çok büyük sorunlar vardır. Onlar, koltuklarını korumak için dış güçler ile işbirliğine gitmektedirler. Bunu yaparken kendilerini haklı çıkarmak için yaptıklarını halkı için yaptıklarını iddia edip kendilerini kahraman gibi takdim etmeye çalışırlar; fakat onlar da bir gün kendi tuzaklarına düşeceklerdir. Nitekim tarihte de böyle olmuştur. “*İşte böyle, her kentte, suçluları oranın ileri gelenleri kıldık ki orada bir takım planlar tezgâhlasınlar. Oysa onların tezgâh-*

²² Şimşek, a.g.e., c.I, s.402.

²³ Şimşek, a.g.e., c.I, s.393-394.

²⁴ Şimşek, a.g.e., c.I, s.394.

²⁵ Şimşek, a.g.e., c.I, s.397.

ladıkları planlar kendilerine karşıdır; ama bunun farkında değiller.” (En’âm, 6/123.) ayetinin ifade ettiği gibi peygamberimiz döneminde ona karşı olanlar Mekke’nin ileri gelenleri olmuşlardır. Bunlar kendilerini en doğru yolda görmüşler ve diğerlerini küçümsemişlerdir. Mevcut konumlarını yitirmemek için eleştirilere kapalı olmuşlar ve peygambere tuzak kurarak ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Sonunda kurdukları tuzaklara kendileri yakalanmışlardır. Ayet Hz. Peygambere yalnız olmadığını göstermiştir.²⁶ Yani Şimşek, burada günümüzdeki Müslümanlara bir anlamda çağrı yapmaktadır. Başımıza gelen felaketlerde yöneticilerimiz bizi kandırmakta, kendilerini kahraman gibi göstermektedirler. Siz bunun farkına varın, onlar bizi aldatmaktadırlar. Peygamberimiz de bu gibi durumlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu sebeple elinizdeki Kur’ân’a ve sünnete sımsıkı sarılın ve onların tuzaklarına karşı uyanık olun.

Burada görüldüğü gibi Şimşek, eserin önsözünde belirttiği gibi Kur’ân’ın amacına uygun olarak ayetleri tefsir ederken rayından çıkmış Müslüman toplumuna çağrı yapmakta ve tefsir ile insanları hidayete yönlendirmeyi hedeflemektedir. Bundan dolayı tefsir buna uygun olmalıdır.

Bilimsel tefsir, Kur’ân ayetlerinden ilmî keşifler istinbat etmek veya ilmî keşifleri Kur’ân ayetleriyle desteklemeye çalışarak yapılan tefsire denir. Gazâli ile başlayan bu yaklaşımın Fahreddin Râzi ile ilk olarak tefsire uygulandığı kaynaklarda ifade edilmektedir. Son dönemde de Hamdi Yazır ve Süleyman Ateş tarafından ayetlerin ilmi yaklaşımla açıklandığı görülmektedir. Bu yaklaşıma Emin el-Hûlî gibi ilim adamları şiddetli tenkitler yöneltmiştir.²⁷ Şimşek, tefsirinde bilimsel içerikli yorumlardan mümkün oldukça kaçınmıştır. Kur’ân’ın bilimsel tefsirinde, Kur’ân’ın dini, itikadî ilimlerin yanı sıra tüm ilimleri de ihtiva ettiği tezi vardır.²⁸ Şimşek’e göre Kur’ân’ın hedefleri arasında modern bilimler yoktur. Astronomi, atom, maddenin işleyişi ve evrenle ilgili buluşlar ne Kur’ân’ın ne de Hz. Peygamber’in amacında öne çıkardıkları bir husustur. Ona göre Kur’ân modern ilmin alanına giren hususlara dikkat çekmektedir. Ancak dinle ilgili bir kitabın görevi modern ilimlerin keşifleri ve bu konuda ulaşılacak sonuçlarla ilgilenmek değildir. Kur’ân, zaman

²⁶ Şimşek, c.II, s.215.

²⁷ Ayrıntılı değerlendirmeler için bkz. Celal Kırca, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur’ân’a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul t.y., s.213-231.

²⁸ Cerrahoğlu, a.g.e., s.303-311.

zaman tabiata ve evrene dikkat çeker ve ortaya koyduğu verilerde modern ilmin ileride varacağı kesin sonuçlarla çelişecek ifadelerle yer vermemektedir. Bu yüzden ayetler modern ilmin vardığı sonuçlarla çelişmez; ancak onları önceden de haber vermez. Bunu ileri sürenler Kur’ân’ın ilahiliğini ispatlamaya çalışırlar; ancak Şimşek’e göre bu doğru değildir. Ona göre icazı bunda aramak yerine Kur’ân’ın modern ilmin vardığı sonuçlarla çelişmeyecek ifadelerle yer vermiş olmasında aramak gerekir. Kaldı ki icaz derin vukûfiyet gerektirir. Kur’ân ise bunun yerine herkesin anlayabileceği orta seviyedeki bir insana hitap ettiğine göre hak dinin ispatı da ortalama seviyedeki bir insanın anlayabileceği, test edebileceği alanlarda olur.²⁹

Şimşek’in bilimsel tefsirle ilgili görüşünü “Allah, her dışının neye gebe olduğunu ve rahimlerin neyi eksiltip neyi arttırdığını bilir. O’nun katında her şey bir ölçü iledir.” (Ra’d, 13/8.) ayeti ile somutlaştıralım. Bu ayette “her dışının neye gebe olduğunu” ifadesi anlamı genişletmiştir. Ayet, insanların veya hayvanların rahimdekilerinin erkek mi dişi mi olduğunu Allah bilir şeklinde gelmemiştir. Böyle olsaydı bilimin bunu keşfetmesinden itibaren anlam yavan kalırdı. Kur’ân’ın amacı bilimin keşfettiği veya keşfedeceği hususu önceden haber vermek değildir.³⁰ Ayette kısa bir ifade kullanılmış ve bununla Allah’ın sınırsız bilgisi vurgulanmıştır. Bu sınırsız bilginin içeriği zaman içerisinde farklı bilimsel bulgularla doldurulabilir. Bu bulgular ayetle çelişmez. İşte Allah bu gibi ifadeler kullanır ve bunlar ayetin hem indiği dönemde hem de farklı zamanlarda insanın varacağı bilgiyle çelişmez. Böylece anlam keşfin yapıldığı zamanla sınırlanmamış olur. İşte Şimşek’e göre modern bilimle Kur’ân arasında bir ilişki kurulacaksa bu noktalardan kurulmalıdır.³¹

4. Rivayet Açısından Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri

Hayat Kaynağı Kur’ân Tefsiri’nde ayetler tefsir edilirken hadis, sahabe kavli, sebep-i nüzul ve önceki kutsal kitapların bilgisinden yararlanılmıştır. Bu bilgiler zaman zaman görüşleri desteklemek için kullanılmakla birlikte bazen de Kur’ân’la uyuşmadığı gerekçeyle reddedilmiştir. Şimdi örnekleriyle konuyu ortaya koymaya çalışalım.

²⁹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.213.

³⁰ Şimşek, a.g.e., c.III, s.84.

³¹ Şimşek, a.g.e., c.III, s.63.; ayrıca bkz.c. III, s.374, 439, 523, c.IV, s.33.

4.a.Hz. Peygamber (s.a.v) ve Sahabe (r.a.)

Şimşek'in ifadesiyle Müslümanların inançlarını korumalarının birinci kaynağı Kur'ân, ikinci kaynağı ise Peygamber (s.a.v.)'dir.³² Kur'ân'da Allah'a itaat, peygambere itaatle aynı şey olarak görülmüştür. Yine Kur'ân'a göre Hz. Peygamber Kur'ân'ı beyan edicidir ve pratiğe aktarmıştır. Kapalı olan hususları vuzuha kavuşturmuştur. Bundan dolayı onun emir ve yasakları bağlayıcıdır. Tabi ki Şimşek'e göre bu tür emir ve yasakların peygamberden geldiği kesin olarak ortaya konmalıdır. Aynı şekilde içtihatları da bağlayıcıdır. Çünkü yanılma ihtimalinde onu vahiy düzeltceği için ortaya koyduğu içtihatlar bağlayıcı durumundadır.³³ Bu sebeple Kur'ân'ın Peygamber'e itaat etmekle emrettiği husus Şimşek'e göre onun sünnetine itaat etmektir.³⁴

İlk dönemde Müslümanlar sorunları Peygamberimize müracaat ederek çözmüşlerdir. Günümüzde ise Müslümanların ellerinde Hz. Peygamber'in sünneti vardır. Onun için buna sımsıkı sarılmak ve inancı korumak gerekmektedir. Şimşek'e göre sünnet Kur'ân ölçüsünde zapt edilmemiş olmakla birlikte elde sahih rivayetler mevcuttur. İşte bu sahih rivayetlere sarılarak kendilerini koruyabilirler. Yazara göre Müslümanların İslam adı altında geçmişten devraldıkları her şeye sarılması doğru değildir. Çünkü tarihsel süreçte bir takım sapmalar olmuştur. Bunları Kur'ân ve sahih sünnetin ışığında temizlemek gerekmektedir.³⁵

Hız. Peygamber'den gelen sünnetin bağlayıcılığı Şimşek'e göre yüz yüze öğrenilen sünnetin değeri gibi değildir. Çünkü rivayeti sonraki dönemlere nakledenlerin adil oluşlarına ve hafızalarına güven vahiyle beyan edilmemiştir. Bu durum mütevatir haberler için bile geçerlidir. Elbette sahih ve tevatür ile gelen haberler bir değer taşımaktadır. Onların değeri sübutu ölçüsündedir. Bunlar olmasaydı dinin ameli kısmı yerine getirilemezdi. Bu sebeple Şimşek'e göre sübutuna göre haberler bizim için bir değer taşımaktadır.³⁶ Şimşek'in burada ifade etmeye çalıştığımız görüşleri Mâtürîdî'nin tevatürle ilgili görüşlerine benzemektedir. Nitekim Mâtürîdî gerçekte vuku bulmamış olsa bile prensip olarak tevatür

³² Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.392.

³³ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.482, 525.

³⁴ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.527.

³⁵ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.392.

³⁶ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.526.

haberlerde hata ihtimalini mümkün görmektedir.³⁷ Çünkü haberleri nakleden sahabenin masumluğuna ve vahyin kontrolü oluşuna dair bir nas yoktur ve yanılma ihtimalleri vardır.³⁸ Bu sebeple Şimşek, prensip olarak haberlerin hatalı olabileceği ihtimalini göz önünde bulundurmıştır.

Şimşek'e göre Raşit halifelerin uygulamalarının da din açısından ayrı bir önemi vardır. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in eğitiminden geçmiş ve sahabe tarafından yönetime seçilmiş kimselerdir.³⁹ Yine Kur'an'ın inişine tanık olan sahabe Şimşek'in dile getirdiği şekliyle Allah'ın emrini yerine getirme konusunda çok büyük çaba göstermiş ve samimi bir gayret içinde olmuşlardır. Mesela "*Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu bilir.*" (Âli-İmrân, 3/92.) ayeti nazil olduğunda bunu hemen uygulamaya geçirerek fakirlere infakta bulunmuşlardır.⁴⁰ İşte Şimşek, buna dair rivayetleri aktarmış ve günümüzdeki Müslümanlara adeta tavsiyede bulunarak Kur'an'ın amacına uygun bir tefsir yapmaya gayret göstermiş ve ayetlerin uygulandığı ortamı resmetmeye çalışmıştır. Sahabeye verdiği değere binaen ayetleri açıklarken sahabeden nakiller yapmıştır. Mesela 2.Bakara suresi 28. ayeti açıklarken reenkarnasyon inancını reddederken görüşlerini desteklemek için İbnu Abbas ve İbnu Mes'ud'dan nakil yapmıştır.⁴¹

"Derken, onların içindeki zalimler, sözü kendilerine söylenenden başka şekle soktular." (Bakara, 2/58.) ayetinde İsrail Oğullarının sözü başka şekle sokmalarından ne ifade edildiği açık değildir. Şimşek, bunu hadisle açıklamıştır. Önceki ayette Yahudilerin bir beldeye girerken secde ederek girmeleri emredilmişken onlar bunu yapmamışlar ve başka bir şekil benimsemişler ve Allah'ın emrini değiştirmişlerdir. Hadisin ifadesine göre makatları üzerinde sürünerek girmişler ve girerken lafız olarak ayette belirtilen "*hutta*" kelimesine benzeyen anlamsız bir tekerleme söylemişlerdir.⁴²

³⁷ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (çev.Bekir Topaloğlu), İsam Yay., Ankara 2005, s.12.; ayrıca değerlendirmeler için bkz. Ali Karataş, *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'an'ın'da Kur'an'ı Kur'an'la Tefsir* (Basılmamış Doktora Tezi), AÜSBE, Ankara 2010, s.17.

³⁸ Şimşek, a.g.e., c.V, s.505.

³⁹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.526.

⁴⁰ Şimşek, a.g.e., c.I, s.383-384.

⁴¹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.54.

⁴² Şimşek, a.g.e., c.I, s.93.

Eserde Şimşek görüşlerini desteklemek için hadislerden yararlanmış; ancak bazen sahih olmadığı gerekçesiyle ayetleri hadislere göre yorumlamamıştır. Örneğin Fatiha suresinin son ayetinde gaza-ba uğrayanların ve sapıtanların Yahudiler ve Hristiyanlar olduğu yönündeki hadisi sahih kabul etmemiş, Tirmîzî'nin hadisi hasengarip niteliği yönündeki değerlendirmesini kendi görüşünü desteklemek için nakletmiştir. Ona göre burada kastedilen bizatihi Yahudiler ve Hristiyanlar değil, gazap edilenler bilerek batıl yolu seçen ve peygamberlere karşı çıkanların tamamı ve sapıtanlar da din adına aldatılıp hak yoldan sapmış ve böylece doğru yolu kaybetmiş olanlardır. Nitekim her dönemde bu şekilde doğru yoldan uzaklaşmış olanlar olmuştur ve tarihin başka dönemlerinde olacaktır da.⁴³

Şimşek'in reddettiği rivayetlerden birisi de Kâbe'nin ilk defa Hz. Âdem tarafından yapıldığını bildiren rivayetlerdir. Ona göre bu rivayetler sahih değildir ve Kâbe ilk olarak Hz. İbrahim tarafından yapılmıştır. Kâbe yeryüzünde ibadet için yapılan ilk mekândır. Yapıldıktan sonra ilk defa hac Hz. İbrahim'e emredilmiştir. Şimşek, bu görüşlerini Hz. İbrahim tarafından Kâbe'nin yapılması ve hac ibadetin emredilmesini ifade eden ayetlerin bağlamından çıkarmıştır.⁴⁴ Yine yazar, âlemin yedi günde yaratıldığını ifade eden Müslim'de Ebu Hureyre'den nakledilen bir hadisi reddetmiştir. Söz konusu rivayete göre haftanın yedi gününde nelerin yaratıldığı ve Hz. Âdem'in de yedinci günde yaratıldığı bildirilmiştir. Ancak Şimşek'e göre bu rivayet yerlerin ve göklerin altı günde yaratıldığını ifade eden 2.Bakara suresi 54. ayete aykırıdır. Yine bu rivayeti Buhârî bu rivayetin aleyhinde bulunmuştur. İbn Kesir'in nakline göre de bazı hadis bilginleri Ebu Hureyre'nin naklettiği bir İsrailiyyat olduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁵

4.b.Tarihsel Bağlam ve Geçmiş Kültürler

Kur'ân, belirli bir zamanda belirli bir topluma gelen Allah'ın kelimasıdır. Bundan dolayı âlimler Kur'ân'ı anlamının en önemli şartlarından biri olarak nüzul döneminin şartlarını ve özelliklerini bilmeyi gerekli görmüşlerdir.⁴⁶ Şimşek, ayetleri tefsir ederken zaman zaman ayetlerin iniş sebebinden ve indiği ortamın özelliklerinden;

⁴³ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.18.

⁴⁴ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.387.

⁴⁵ Şimşek, *a.g.e.*, c.II, s.283.

⁴⁶ Ebu'l-Al'a el-Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (çev.Kurul), İnsan Yay., İstanbul 1991, c.I, s.20.; Halis Albayrak, *Tefsir Usulü*, Şule Yay., İstanbul 1998, s.137.

Arapların, Yahudilerin inançlarından ve geleneklerinden bahsetmiştir.⁴⁷ Mesela “*Yine putlar için kesilenlerle fal oklarıyla kısmet aramanız (size haram kılınmıştır). İşte bunlar yoldan çıkmaktır.*” ayetini açıklarken Arapların fal oklarıyla şans arama geleneklerini aktarmıştır. Bu geleneğe göre Araplar Hübel adlı putun eline içinde şans okları olan bir torba koymuşlardı. Şans oku çekirmek isteyen bekçinin eline bir miktar para verir, kendisi adına ok çekmesini isterdi. Sonunda oktan çıkan şeye göre davranırdı. İşte Kur’ân, akıl ve irade kullanmak yerine insanın işini şansa bırakmasına ve tesadüflere göre hareket etmesine karşı çıkmıştır.⁴⁸ Burada verdiğimiz örnekte Şimşek ayeti anlamak için metnin tarih, bağlamdan yararlanmıştır; ancak buna saplanıp kalmamış ve tüm Müslümanlar için evrensel nitelikte bir yoruma gitmiştir. Aşağıdaki örnekte de durum bunun gibidir.

“*Ey Âdemoğulları! Bütün mescitlerde güzel giysilerinizi giyin. Yi-yin, için; fakat israf etmeyin. O, israf edenleri sevmez.*” (Bakara, 2/31.) ayetini tefsir ederken verdiği bilgiye göre Araplar adetleri gereği Kâbe’yi tavaf ederken çıplak tavaf ederler ve hac esnasında az yemek yerler, yemeklerini yağsız yerlerdi. Böylece hacca daha çok önem verdiklerine inanırlardı. Ayet onların bu davranışlarını reddetmiştir. Aynı şekilde günümüzde de bazıları yırtık-pırtık ve saçları dağınık bir şekilde Allah’ın huzuruna çıkmayı daha uygun bir davranış olarak görmektedirler. İşte, ayet bu davranışları reddetmektedir. Ayet yeme ve içme ile ilgili cahiliye dönemi âdetine ve bunun yanlışlığına işaret ediyor olsa da hüküm geneldir ve her zamanı kapsamaktadır.⁴⁹ Benzer şekilde 9.Tevbe suresi 38-41. ayetlerini tefsir ederken indirilme sebebinin Tebük seferi olduğunu belirtmiş, daha sonra bu ayetlerden “Ayetler Tebük seferi nedeniyle indirilmiş olsalar da her dönem ve her bölgede bu durumda olan Müslümanlara hitap etmektedir. Hayatlarını ve hedeflerini ekonomik çıkar üzerine kuranlar ahirete gerçekten inanmış olamaz. Gerçekten inanıyor olsalar, dünya hayatı nimetlerinin ahirette yüce Allah’ın iman edenlere hazırladığı nimetler karşısında bir hiç olduğunu bilirler.”⁵⁰ şeklinde evrensel bir yoruma gitmiştir.

⁴⁷ Şimşek, a.g.e., c.I, s.186, 194, 211.

⁴⁸ Şimşek, a.g.e., c.II, s.14.

⁴⁹ Şimşek, a.g.e., c.II, s.267.

⁵⁰ Şimşek, a.g.e., c.II, s.450.

"Ey inananlar, Allah'ın size olan nimetini hatırlayın: Hani bir topluluk size ellerini uzatmağa (saldırmaya) yeltenmişti de (Allah) Onların ellerini sizden çekmişti. Allah'tan korkun. Mü'minler Allah'a dayansınlar." (Mâide, 5/11.) ayetinin inişiyile ilgili Şimşek çeşitli sebab-i nüzulleri zikretmiş; fakat rivayetlere itiraz getirmiştir. Ona göre bahsedilen sebebi nüzullere göre Hz. Peygambere bazı saldırılar olmuş ve Allah onu bu saldırılardan korumuştur. Ancak sadece Hz. Peygamber'e bu tür saldırıların olması ve onun korunmasını anlatan bu tür rivayetler tutarlı görünmemektedir. Çünkü bu durum geneldir. Pek çok kez olmuş ve Allah pek çok kez Müslümanları korumuştur. Bu sebeple saldırıları bir kişiye veya belirli bir duruma hasretmemek gerekmektedir.⁵¹

Müfessirin tefsir kaynaklarından birisi de önceki kutsal kitaplardır. O; okuyucuyu bilgilendirmek, ayet ve sahih sünnette yer almadığı halde çeşitli tefsirlerde yer alan görüşlere ışık tutmak için⁵² ve bazen de görüşlerinin doğruluğunu ortaya koymak amacıyla diğer kutsal kitaplardan delil getirmiştir.

"Sizi Firavun ailesinden de kurtarmıştık. Hani (onlar), size azabın en kötüsünü reva görüyor, oğullarınızı boğazlayıp, kadınlarınızı sağ bırakıyorlardı ve bunda sizin için Rabbinizden büyük bir imtihan vardı." (Bakara, 2/49.) ayetini tefsir ederken müfessirler Firavun'un öldürme sebebi olarak bir rüyadan bahsederler. Bu rüyaya göre Firavun doğan çocuklardan birinin tahtını yıkmasından dolayı doğan çocukları öldürtür. Şimşek, Kur'ân'da ve Tevrat'ta böyle bir rüya geçmediği için öldürme sebebini böyle anlamsız bir şeye bağlamayı safdillik olarak görmektedir. O, bunun sebebini Tevrat'ın haber verdiği gibi izah etmektedir. Buna göre olayın sebebi İsrail oğullarının çoğalması ve Mısır için düşman saldırılarında karşı tarafa geçme korkusundan dolayı muhtemel bir tehlike görülmesi durumudur.⁵³

Yine "Hani siz demiştiniz ki: 'Ey Mûsâ, biz bir yemeğe dayanamayız, bizim için Rabbine dua et de bize yerin bitirdiği sebzesinden, acurundan, sarımsağından, mercimeğinden, soğanından çıkarsın.' (Mûsâ): 'İyi olanı, daha aşağı olanla mı değiştirmek istiyorsunuz?'" (Bakara, 2/61.) ifadesini açıklarken Tevrat'a müracaat etmiştir.

⁵¹ Şimşek, , a.g.e., c.II, s.22-23.

⁵² Şimşek, a.g.e., c.I, s.61.

⁵³ Şimşek, a.g.e., c.I, s.85-86.

Şimşek bu ayette kastedilenin yiyecek olmadığını belirttikten sonra burada anlatılmak istenenin İsrail oğullarının Mısır hayatına duyduğu özlemin dile getirildiğini zikretmektedir. Onlar Mısır'dan kurtarıldıktan sonra Allah özgürlüklerini vermiş, bıldırcın ve kudret helvası göndermişti. Buna rağmen Yahudiler önceki köle hayatlarını ve ayette zikredilen yiyecekleri arıyorlardı. Yani burada ayette geçtiği şekliyle özlemleri sadece yiyecek değil Mısır hayatıydı. Şimşek, Tevrat'ın Sayılar ve Çıkış bölümlerine atıflar yaparak bu görüşünü desteklemek istemiştir.⁵⁴Yine Şimşek, Üzeyr'in kimliğini açıklarken Tevrat'a müracaat etmiştir.⁵⁵

Şimşek, tefsirinde zaman zaman kutsal kitapların ayetleri arasında mukayese yapmış, Kur'an'ın diğer kitaplarla mutabık olan ve olmayan taraflarını karşılaştırmıştır. Ayetlerde ifade edildiği şekliyle Kur'an önceki kitapları doğrulamaktadır; ancak Şimşek'e göre Kur'an'ın önceki kitapları doğrulaması onların hiçbir şekilde değişikliğe uğramadan günümüze geldikleri ve muhteva olarak da bütünüyle uyduğu anlamına gelmemektedir. Ona göre doğrulama ve tasdik, Yahudi ve Hristiyanların İslam'a davet edilmeleri bağlamında zikredilmektedir. Bu doğrulama onların meşruiyetlerini devam ettirdikleri anlamına gelmemektedir. Eğer böyle olmuş olsaydı onların yeni bir dine davet edilmesinin bir anlamı olmazdı. Ona göre doğrulama Hz. Muhammed'in peygamberliğini itiraf etme, peygamberliğine dair onlarda anlatılan noktaları ve Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğine dair hususları tanıma anlamına gelmektedir. Kutsal kitaplar mukayese edildiğinde inanç konularında Tevrat ve İncil'in tahrif edilmemiş asıllarına da tam bir uyumun olduğu görülecektir. Onun için bu noktalarda Kur'an onları doğrulamaktadır.⁵⁶ Bunun tersi olarak Kur'an onların tahrif edilmiş hallerini doğrulamamaktadır.⁵⁷

Şimşek'e göre İsrailiyat'a dalmak ayetlerin vermek istediği mesajları gölgeleyebilir. Bu sebeple bu tür rivayetler ve bir takım hayali anlatımlar Kur'an'ın mesajını anlaşılabilir hale getirebilir.⁵⁸ Onun için bu tür haberler doğru da olsa bunları anlatmanın bir yararı

⁵⁴ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.95-96.

⁵⁵ Şimşek, *a.g.e.*, c.II, s.438-439.

⁵⁶ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.75.

⁵⁷ Şimşek, *a.g.e.*, c.I, s.76.

⁵⁸ Şimşek, *a.g.e.*, c.III, s.8. ; Benzer bir yaklaşım için bkz. Ebû M. el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an* (Tah. Bekir Topaloğlu vd.), Mizan Yay., İstanbul 2005-2011, c.IX, s.37.

olmayacaktır.⁵⁹ Bu görüşüyle birlikte Şimşek, hakkında yeterli açıklamaların olmadığı ayetleri netliğe kavuşturmak için Tevrat'a ve İncil'e zaman zaman müracaat etmiştir. Fakat İsrailiyata bakışı uygulamasına uyum göstermekte ve İsrailiyata dalmamaktadır. Bu durum özellikle kıssalardaki yorumundan anlaşılmaktadır. Ona göre Kur'ân kıssalarda ayrıntıya dalmaz. Bundaki amacı kıssanın yer aldığı surenin hedefi ile uyum göstermektir. Mesela Hz. Musa'nın Mısır'dan çıkış hikâyesinde birçok mücadele ve sürece yer vermemiştir.⁶⁰

5. Dirayet Açısından Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri

Tefsirler genellikle rivayet ve dirayet tefsirleri olarak sınıflandırılmakla birlikte hemen hemen her tefsir hem rivayet hem de dirayet kaynaklarını kullanmıştır. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*'nde de durum bu şekildedir. Şimşek; ayetleri açıklarken Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmiş, belagatten, dilden, fıkıh ve kelam ilminden ve müfessirlerin görüşlerinden yararlanmıştır.

5.a.Kur'ân⁶¹

db | 137

Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etmenin en sağlıklı yol/yöntem olduğu hususunda⁶² yaygın bir görüş oluşmuş ve müfessirler ayetleri açıklarken bu şekilde tefsir yapmışlardır. Özet bir tanımla ayeti ayetle tefsir ve te'vîl etme olarak ifade edilebilecek "Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsiri"nin uygulamasına Şimşek de eserinde başlamıştır.

Şimşek; tefsirinde ayetleri açıklarken bazen verdiği anlamı desteklemek, bazen bir kelimeyi açıklamak ve bazen de bir konuyu örneklendirmek için zaman zaman başka ayetlere müracaat etmek-

⁵⁹ Şimşek, a.g.e., c.III, s.19

⁶⁰ Şimşek, a.g.e., c.III, s.546.

⁶¹ Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etme son dönemlere kadar rivayet kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir. Bazı çalışmalarda buna itiraz edilmiştir. Bu itirazlara göre bir ayeti ayetle tefsir etme öznenin kanaati ile ortaya çıktığı için rivayet yerine dirayet olmalıdır. Çünkü bu durum öznel bir olgudur. Biz de yaptığımız bazı çalışmalarda buna katılmış, bu tarz tefsirin dirayet unsuru olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmüştük. Bu sebeple bu başlık altında almayı uygun gördük. Bkz. Muhammed Aydın, "Rivayet Tefsiri Kavramı: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri:Eleştirel Bir Yaklaşım", *SÜİFD*, sayı:20(2), ss.1-32.; Karataş, "Kur'ân'ı Kur'ân ile Anlama" (Yayınlanmamış makale); Karataş, "Rivayet ve Dirayet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 15 Sayı: 47 (Bahar 2011), ss.161-173; Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması", *ÇÜİFD*, 2008, c.8, sayı.2, ss.2-21.

⁶² İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûli't-Tefsir* (tahk. Adnan Zarzur), Dimeşk 1972, s.93.

tedir. Mesela Fatiha suresindeki *ıyyâke* ifadesinin fiilden önce gelmesinin nedeni üzerinde duran Şimşek, bundaki amacın ibadetin yalnız Allah'a olduğunu vurgulamak için olduğunu belirttikten sonra bu görüşünü desteklemek için 17.İsra suresi 23. ayetini delil getirmiştir. Bu ayette “*Rabbin yalnız kendisine ibadet etmenizi buyurmuştur*” şeklindeki ifadesi ona göre *ıyyâke na'büdü'nün* anlamının “*Yalnızca sana ibadet ederiz.*” olduğunu göstermektedir.⁶³

2.Bakara suresi 6. ayette Allah'ın kalpleri mühürlemesinden bahsetmektedir. Bu ayet zihinlerde anlam karışıklığına neden olabileceği için konunun aydınlatılması gerekmektedir. Çünkü kalplerin, kulakların ve gözlerin mühürlenmesinin Allah'a izafe edilmesi Allah'ın sanki haksız bir tutumla iradeyi de ortadan kaldırarak böylesi bir fiille zulmettiği yönünde bir fikir ortaya çıkmasına yol açabilmektedir. Ancak ayet Kur'an'ın bütünlüğü içinde düşünüldüğünde böylesi bir fikri geçersiz ve anlamsız kılmaktadır. Çünkü Allah zulmetmez ve kullarına irade vermiştir. Bunun için başka ayet veya ayetlerle bu ayeti tefsir etmek gerekmektedir. Nitekim Şimşek böyle yapmış ve “*Bu, yaptıkları sebebiyledir. Çünkü gerçekte Allah, asla kullara zulmedici değildir.*” (Âl-i İmrân, 3/182.) ayetini delil getirmiştir. Yine 40.Mü'min suresinin 35. ayetini ve 45.Câsiye suresinin 23. ayetlerini de delil getirerek Allah'ın kullarına zulmetmeyeceğini, mühürleme durumunun insanın kendi yapıp ettiklerinin sonucu olduğunu ifade etmiştir.⁶⁴

Şimşek'e göre Kur'an kendi bütünlüğü içerisinde anlaşılmalıdır. Çünkü Kur'an ayetleri birbirini tamamlamakta ve birbirini açıklamaktadır.⁶⁵ Mesela “*Allah yolunda öldürülenlere “ölüler” demeyin. Hayır, onlar diridirler. Ancak siz bunu bilemezsiniz.*” (Bakara, 2/154) ayetini başka bir ayetle açıklamıştır. Ona göre şehitlere ölü denilmemesinin istenmesi ve onların diri olmalarının bu dünya ile ilişkilerinin kesilmediği anlamında olmadığını açıkladıktan sonra diri olmanın ne anlama geldiğini “*Hayır, (onlar) diridirler, Rableri katında rızıklanmaktadır.*” (Âli-İmran, 3/169.) ayeti ile açıklamıştır. Yani ölü olmamak, hala diri olmak zannedildiği gibi dünya hayatında diri kalmak değil, bilakis onların dirilikleri Allah katında

⁶³ Şimşek, a.g.e., c.I, s.16.

⁶⁴ Şimşek, a.g.e., c.I, s.31.

⁶⁵ Şimşek, a.g.e., c.I, s.50.

bir diriliktir. Onlar diridirler ve Allah katında mükâfatlandırılmaktadırlar.⁶⁶

5.b.Dil ve Edebiyat

Dil ve edebiyat tefsirin önemli kaynaklarından. Çünkü Kur'ân Arap dili üzerine inmiş ve Arapların dil hususiyetlerini dikkate almıştır. Bu sebeple Arapçanın dil ve edebiyat özelliklerini bilmeyi ve ayetleri yorumlarken dikkate almayı âlimler gerekli görmüşlerdir.⁶⁷ Şimşek, ayetlerdeki kelimeleri tefsir ederken kelimelerin taşıdığı anlamları, ifadelerin belagat özelliklerini ve bazen de Arap halkının kullanımını⁶⁸ göz önünde bulundurarak tefsir yapmıştır. Şimşek'in tefsirinde dikkat çeken önemli noktalardan birisi ayetleri yorumlarken çıkarılan anlamın dil açısından desteklenebilmesine vurgu yapmasıdır. Bir kelimenin geldiği anlamın lafzi bir karinesi, lafzın metnin bütünlüğü içerisinde anlamının desteklenebilmesi gerekmektedir.⁶⁹ Eğer destekleyecek bir karine yoksa o zaman o anlam tercih edilmemelidir. Mesela ileride-ileride görüleceği üzerine- *teveffâ* kelimesinin anlamını açıklarken tercih ettiği anlamı bir karineden yola çıkarak benimsemiştir. Yine 2.Bakara suresi 30. Ayetteki *halife* kelimesinin zamanla *Allah'ın halifesi* şeklindeki kullanımının yaygınlaşmasına karşı çıkmıştır. Halifenin bu anlamını desteleyecek bir karine yoktur. Ona göre bu kelimenin birbiri ardına gelen nesiller ve siyasi erki tutanlar şeklinde anlaşılmasını gerektirecek sözlük ve ayetlerdir. (En'âm, 6/165; Fâtır, 35/39.)⁷⁰

db | 139

Şimşek, tefsirde edebiyattan zaman zaman yararlanmıştır. Mesela Fatiha suresindeki hamd kelimesinin başına gelen el takısının istiğrak yani kapsamlılık ifade ettiğini bildirmiştir. Buna göre en güzel övgülerin tamamının hamd kapsamına girdiğini ifade etmiştir.⁷¹ Yine aynı suredeki *ıyyâke* lafızlarının fiillerden önce gelmesinin sebebinin üzerinde durmuştur.

2.Bakara suresi 222–223. ayetini de açıklarken belagate girmiş-tir. Ona göre karı-koca münasebetini anlatan ifadelerde kinayeli

⁶⁶ Şimşek, a.g.e., c.I, s.184.

⁶⁷ Sadreddin Gümüş, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yay., İstanbul 1990, s.103-127.

⁶⁸ Şimşek, a.g.e., c.V, s.501.

⁶⁹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.358.; c.V, s.458

⁷⁰ Şimşek, a.g.e., c.I, s.55-57.

⁷¹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.14.

lafızlar kullanılmaktadır. Diğer müfessirlerin ifade ettiği gibi ayette sözü edilen uzak durmada kinayeli lafızlar vardır. Uzak durma kadının kadınlık uzvuyla alakalıdır. Kadının temizlenmesiyle adet dönemlerinin sona ermesi ve eşleriyle ilişkiye girebilecekleri anlaşılmaktadır. Temizlenmeden kastedilen maddi veya manevi temizlenmek değildir. Tarlaya benzetilmede de mecaz vardır. Kadın ile tarla arasında kurulan ilişki hem tarlanın hem de kadının tohum ekme ve üreme mahalli olması yönüyledir.⁷²

5.c.Fıkıh

Tarihi süreçte yazılan tefsirler çeşitli yönlerden sınıflandırılmıştır. Bu sınıflandırma genellikle onların daha çok hangi alanda yoğunlaştığı ile ilgili olmuştur. Bununla birlikte hemen hemen bütün tefsirler az da olsa her alanla ilgili yorumları içermektedir. Araştırmamıza konu ettiğimiz *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*'nde de farklı yorum biçimlerine rastlamak mümkündür. Fıkhi tefsir de bunlardan birisidir. Eserde Şimşek, fıkhi hükme konu edilen ayetleri zaman zaman tefsir etmiştir; ancak ayetle ilgili tartışmaların ayrıntılarını ilgili kaynaklara havale etmiştir.⁷³

140 | db

Şimşek, herhangi bir ayeti tefsir ederken sünnet, uygulama ve metnin bütünlüğünü dikkate almış; ayrıca vardığı hükmü mantıksal açıdan da desteklemiştir. “*Namaz kılmak istediğinizde...*” (Mâide, 5/6.) ayeti dikkat çektiğimiz nokta için iyi bir örnek teşkil etmektedir. Şimşek, bu ayeti tefsir ederken Davud ez-Zâhirî'nin ve müfessirlerin genel görüşünü, mevcut uygulamayı yani ameli sünneti vermiştir. Peygamberimiz sair zamanlarda her vakit için abdest almış; ancak Mekke fethi sırasında bir abdestle birkaç vakit namaz kılmıştır. Bu konu Şimşek'e göre ameli bir uygulamadır ve bu gibi durumlarda içtihat kabul edilmemektedir. Üstelik konu abdesti bozan durumlar içerisinde zikredildiğine göre her namaz için abdest yerine abdest bozulduğunda tekrar abdest alınması ayetin vurguladığı husustur. Yine aynı şekilde ilgili ayetteki ayakların meshi ile ilgili tartışmalı hususta da hükme varırken böyle bir yöntemi takip etmiş, ayetin meshi değil ayakların yıkanmasının farziyetini ifade ettiğini vurgulamıştır.⁷⁴

⁷² Şimşek, a.g.e., c.I, s.224.

⁷³ Şimşek, a.g.e., c.II, s.17.

⁷⁴ Şimşek, a.g.e., c.II, s.19-20.

Şimşek'in fıkıhla ilgili yorumlarında dikkati çeken en önemli nokta bir mezhebin bakış açısından uzak olmaya çalışmasıdır. Örneğin Cuma namazıyla ilgili görüşleri bunu yansıtmaktadır. "*Cuma namazına çağırıldığınızda namaza koşun*" (Cumua, 62/9.) ayeti Şimşek'e göre bir emir ifadesidir. Mezheplerin Cuma'nın sıhhatine dair ileri sürdükleri düzenleme veya içtihattan ibarettir. Dolayısıyla birisinin mezheplerin ileri sürdükleri şart gerçekleşmedi diye ayetin açık emrini ihmal etmesi, mezhebin görüşünü bahane ederek Cuma namazına gitmemesi tutarlı bir davranış değildir. Bunun yerine şartların oluşması için gayret etmesidir. Yine bazılarının diğer namazları kıldığı halde Cuma'da bir kayıt olmamasına rağmen gitmemesi hayatlarında Kur'ân'ı esas aldıklarını söyleyenler için bir çelişkidir. Çünkü Kur'ân bu konuda kendisine inananlar için bir kayıt ileri sürmemiştir.⁷⁵

6.Tefsirde Bazı Konulara Dair Görüşleri

Şimşek, tefsirinde bazı konularda birçok anlayıştan farklı olarak ayetleri yorumlamış ve bazı kelimelere farklı anlamlar vermiştir. Örneğin ayın ikiye yarılması, mukatta harfleri, müteşabih, Hz. Âdem'in indirildiği cennet, A'raf ehli gibi konular bunlara örnek verilebilir. Bizim bütün bu konulardaki yaklaşımlarını değerlendirmemiz çalışmamızın boyutlarını aşacağı için aşağıda ele alacağımız meselelere dair farklı görüşlerini ortaya koymaya çalışacağız.

db | 141

6.a.Şefaât

Şefaât İslam düşünce geleneğindeki önemli tartışma konularından birisidir. Birisinin günahlarının bağışlanması için o kimseyle Allah arasında Hz. Peygamberin veya bazı kimselerin aracı olmasına şefaât denilmektedir. Bazıları şefaati kabul ederken bazıları ise reddetmiştir. Ehl-i sünnet peygamberlerin ve sâlih kulların şefaatinin mümkün görmüş, bu düşüncesini ayetlere⁷⁶ ve hadislere⁷⁷ dayandırmıştır. Mutezile ise bunu kabul etmemiştir.⁷⁸ Bakara suresi 48. ayette kimseden bir şefaatin kabul edilmeyeceği ifade edilmektedir. Ahirette şefaati reddedenler bu ayeti delil göstermektedirler. Kabul edenler ise burada inanmayanlar için şefaatin reddedildiğini düşü-

⁷⁵ Şimşek, a.g.e., c.V, s.236.

⁷⁶ Âl-i İmrân, 3/159.; Muhammed, 47/19.; el-Müddessir, 74/48.

⁷⁷ Örnek olarak Sünen-i Ebî Dâvûd, 2/537.

⁷⁸ Nûreddin es-Sâbü'nî, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn* (Mâtürîdiyye Akaidi içinde) , DİB Yay., İstanbul 1995, s.83.; Hâris el-Muhâsibî, *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân* (Tahk.Hüseyin Kuvvetli, çev.Veysel Akdoğan), İşaret Yay., İstanbul 2006.

nürler. Onlara göre inanmayanlar bu kapsama girmemektedir.⁷⁹ Şimşek, bu görüşleri aktardıktan sonra kendi fikrini ifade etmiştir. Ona göre Kur’ân’ın hiçbir yerinde üçüncü bir şahsın Allah’ın nezdinde şefaate edeceğine dair tek bir ayet bile bulunmamaktadır. Bu ayetten de anlaşıldığı gibi birilerinin birilerini kayırma anlamındaki aracılık bu ayetle reddedilmiştir.⁸⁰

Şimşek’e göre şefaate ancak Allah’ın iznine bağlanmıştır. Bu ise iznin mutlaka verileceği anlamına gelmemektedir. Ayrıca 2.Bakara suresi 254. ayet ahirette şefaatin olmayacağını ifade etmektedir. Yine 39.Zümer 44. ayette şefaatin tamamıyla Allah’ın olduğunu zikretmektedir. Yine Şimşek’e göre nakledilen bir rivayette şefaatin dünya ile ilgili olduğunu göstermektedir. Çünkü söz konusu rivayette Allah bir şeye hüküm verdiğinde gökteki meleklerin mutlaka o emre boyun eğerek kanat çırpıtları ve “Nihayet kalplerinde korku giderildiği zaman ‘Rabbimiz ne buyurdu’ diye sorulduğunda Gerçeği. O yücedir, büyüktür ” (Buhâri, Tevhid 32; Tirmizî, Tefsir 34.) dedikleri anlatılmaktadır.⁸¹

142| db

Şimşek, şefaate konusunu ayetlerin indiği toplumun özelliklerini dikkate alarak değerlendirmiştir. Müşrikler ortak koştıkları varlıkların Allah katında bir itibarları olduklarını, yerdeki ve gökteki yetkilerinden dolayı şefaate hakkına sahip olduklarına inanırlardı. Ahirete inanmadıklarından putların geri kalan ömürlerinde kendilerine Allah nezdinde şefaateçi olacaklarını düşünürlerdi. Tüm yetki, otorite ve rızık verme Allah’ın olduğuna göre taptıları putların da onlara şefaate gücü olmayacaktır.⁸² S.225 Buna göre göklerin ve yerin sahibi olmak, tüm otorite, güç ve iktidarı elinde bulundurmak Allah’a ait olduğuna göre şefaate de Allah’a aittir. Hiç kimse bu yetkiye sahip değildir, herkes Allah’ın huzuruna çıkacak ve hesap verecektir. Allah’tan hiç kimsenin alacak hakkı yoktur ve hiç kimsenin de Allah’ı buna zorlamaya gücü yoktur. Herkesin ameli kendisiyledir. Adil ve tarafsız olan Allah insanın ameli ile arasına girecek ve kötü amellerini bağışlayarak ameli nezdinde şefaate edecektir.⁸³

⁷⁹ Örnek olarak bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, Çelik-Şura, İstanbul 1993, c.I, s.288.

⁸⁰ Şimşek, a.g.e., c.I, s.81.

⁸¹ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.223-224.

⁸² Şimşek, a.g.e., c.IV, s.224.

⁸³ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.356-357.

6.b.Hz. İsa'nın Nüzulü

Hız.İsa'nın göğre yükseltilmesi ve kıyametten önce tekrar dünyaya geleceğİ⁸⁴ bazı ayet ve hadislerden delil gösterilerek düşünce geleneğİmİzdeki bazı ekoller tarafından inanç konusu haline getirilmiş, buna karşı çıkmamanın ise insanın dinden çıkaracağı ileri sürülmüştür. Bazıları ise buna karşı çıkmıştır. Bu düşünceyi reddedenler ayetleri farklı yorumlamışlar ve hadisleri ahad haber görmüşler veya sahih olmadığİ gerekçesiyle reddetmişlerdir. Ahad haberlerin inanç konusu olamayacağı ifade edilerek Hz. İsa'nın göğre yükseltilmesini ve kıyametten önce tekrar dünyaya geleceğİni reddetmenin insanın dinden çıkmasına temel olacağını kabul etmemişlerdir.

Şimşek'e göre Hz. İsa ölmüştür ve tekrar dünyaya gelmeyecektir. Ona göre konuyla ilgili gündeme getirilen ayetlerdeki amaç Hz. İsa'nın bedenlen yükseltilip yükseltilmediğİni gündeme getirmek değİl, onun faziletini ve Allah'ın yanındaki makamının yüceliğİni vurgulamaktır.⁸⁵ Şimşek, bu görüşe ulaşırken konuyla ilgili ayette geçen kelimeleri ve ifadeleri dil kuralları ve metnin bağlam bütünlüğünden hareketle ortaya koymaya çalışmıştır. Şimdi konuyla ilgili tartışmaya neden olan ayeti ve Şimşek'in görüşlerini ele alalım.

db | 143

"Allah buyurmuştu ki: Ey İsa! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim, seni inkâr edenlerden arındıracağım ve sana uyanları kıyamete kadar kâfirlerden üstün kılacağım. Sonra dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hükmedeceğim." (Ali-İmran, 3/55.)

Bilindiğİ üzere Hz. İsa'nın dünyaya gelişi olağan dışı bir şekilde gerçekteşmiştir. Bu, Allah'ın gücü dâhilinde olmuştur. İsa'yı bu şekilde yaratan Allah'ın elbette onu bedenlen göğre çıkarması mümkündür. Ancak Şimşek'e göre Allah'ın her şeye kadir olması mutlaka bu olayın olduğı anlamına gelmez. Elbette inancımız gereğİ Allah'ın kudretinden şüphe edemeyiz. Fakat bu bedenlen yükselmenin zorunlu olarak olması gerektiğİ sonucunu doğurmaz. Bu sebeple konunun dil kuralları çerçevesinde ele alınması gereklidir.

Ayette geçen *tevaffâ* kelimesi Kur'ân'da bu ayetle birlikte yirmi dört yerde geçmektedir. 6.En'âm suresi 60. ayet dışında uyku, diğere

⁸⁴ Konuyla ilgili tartışmaların değerlendirmesi için bkz. Muhittin Akgöl, "Nüzulü İsa Meselesinin Tefsir Geleneğindeki Yansımaları", *HÜİFD*, sayı:16, ss.43-75

⁸⁵ Şimşek, c.I, s.358.

yerlerde ölüm manasında kullanılmaktadır. Uyku anlamına geldiğini gösteren bir karine de ayetin kendisinde mevcuttur. *Teveffâ* kelimesi ölüm manası dışında kullanılması için bir karineye gerek vardır. Olmadığında başka bir manaya hamledilemez. Bu sebeple 3.Âli-İmran 55'te de başka bir anlama geldiğine dair bir gerekçe yoktur.

Şimşek, kelimenin başka bir anlamda kullanılıp kullanılmadığını ayetin içinde sorgulamaktadır. Buna göre seni kendime yükselteceğim ifadesi olabilir gözükmekle birlikte seni inkâr edenlerden temizleyeceğim ifadesi bu ihtimali ortadan kaldırmaktadır. Temizleme kelimesi ona göre manevi bir anlam taşıdığı için yükseltme kelimesi de manevi bir anlam taşımaktadır. Kur'ân'da sâlih kimseler için kullanılan yükseltme kelimesi, manevi bir yükseltme anlamı taşımaktadır. Ayrıca yükseltme ölümden sonra ruhun yükseltilmesi anlamında kullanılmış olabilir. Bu şekil kullanımlar hadislerde mevcuttur.

Şimşek, 5.Mâide suresi 116-117. ayetleri de kendisine delil getirmiştir. Bu ayetlerde İsa ile Allah arasında geçecek konuşma ahirette vuku bulan bir diyalogdur. Burada onun öldükten sonra Hristiyanların yapıp ettiklerinden haberdar olmadığını Hz. İsa ifade etmektedir. Eğer göğe yükseltilmesinden sonra indirilmiş olsaydı kendisinin ilah edinilmesine tanıklık etmiş olacaktı. Hâlbuki O, bundan haberdar olmadığını ayette ifade etmektedir.

Şimşek, İsa'nın nüzulü inancının Hristiyanlardan geçmiş olabileceğine dikkat çektikten sonra konuyla ilgili hadislerin çelişkili olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre bu tür haberler ahad haber kategorisindedir ve bu haberler inanç konusu olamazlar. Ayrıca onun peygamber olarak indikten sonra Peygamberimizin şeriatına uyması onu peygamber olmaktan çıkarmaz. Böylece son peygamber olacaktır. Son dine göre peygamberlik yapması son peygamber olmaması anlamına gelmez. Çünkü bazı peygamberler kendinden önceki şeriatları takip ettiği halde sonraki peygamber olma pozisyonunu ortadan kaldırmaz. Kur'ân'a göre Hâtemü'l-Enbiya Hz. Muhammed'dir. Bu durumda İsa'nın gelmesi bunu ortadan kaldıracaktır. Şimşek burada görüldüğü üzere konuyu tartışırken bütünlük, dil ve mantıksal açıdan konuyu ele almış ve Hz. İsa'nın gelmeyeceği görüşüne ulaşmıştır.⁸⁶ Yine aynı şekilde Şimşek, 3.Nisâ suresi 159. ayeti dil açısından değerlendirerek İsa'nın nüzulüne karşı çıkmıştır.

⁸⁶ Şimşek, a.g.e., c.I, s.358-360.

Bu ayette İsa'nın kıyamet günü tanıklığından bahsetmektedir. Ayet-teki "şehide" fiili Kur'ân'da *alâ* ile kullanıldığında aleyhte şahitlik yapmak anlamına gelmektedir. Arap dilinde de bu anlamdadır. Eğer Hz. İsa yere indirildiğinde kitap ehlinde her bir birey ona inanacaksa o zaman aleyhte şahitliğin anlamı kalmayacaktır. Ayrıca ehli kitabın imanı bir dönemle de kayıtlanmamıştır.⁸⁷ Şimşek, bu ayeti delil göstererek İsa'nın nüzulüne dair Peygamberimize atfedilen rivayetleri reddetmiştir.

6.c.Nesh

Tefsir tarihindeki en önemli tartışma konularından birisi Kur'ân'da neshdir. Bazı âlimler neshin varlığını kabul ederken bazıları ise Kur'ân'da neshin olduğunu reddetmiştir. Neshin ilk dönemlerdeki anlaşılma şekli ile sonraki dönem anlaşılma şekli de farklı olmuştur. Hangi ayetin mensuh olduğunda ise farklı yaklaşımlar vardır.⁸⁸ Kelime olarak değiştirmek, silip yok etmek, bir şeyin ardından bir başka şey getirmek, nakletmek, kaldırmak gibi manalara⁸⁹ gelen nesh genel olarak şer'î bir hükmün yürürlükten kaldırılarak yerine sonra gelen bir başka hükmün getirilmesine denir.⁹⁰

db | 145

2.Bakara suresi 106. ayet ve 16.Nahl suresinin 101. ayeti konunun dayandığı ayetlerdir. Şimşek, eserinde bu ayetlerden yola çıkarak görüşlerini dile getirmiştir. Ayrıca nesh ve müteşabih ele alan müstakil bir eseri de mevcuttur.⁹¹ Ona göre bu ayetlere dayanarak Kur'ân'da neshin varlığını doğrulamak olası değildir. Bakara suresindeki "Biz herhangi bir ayeti yürürlükten kaldırır yahut unutturursak ondan daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye gücü yetendir" ayeti müfessirlerin kabulüne göre kible değişikliğiyle ilgili olarak indirilmiştir. Kudüs'e yönelerek namaz kılmak Kur'ân'ın bir ayeti ile emredilmiş değildir. Dolayısıyla nesh Kur'ân'dan bir ayeti neshetme yönünde olmadığı için Kur'ân'da nesh edilmiş bir ayetten bahsedilemez. Burada geçen ayet kelimesi tekil sigasıyla geçmiştir. Bu durumda tekil olarak gelen ayet kelimesi Hz. Peygamber'e verilen mucizeyi ifade etmektedir. Buna göre risaletin kendisi ayet olarak isimlendirilir. Dolayısıyla burada Hz.

⁸⁷ Şimşek, a.g.e., c.I, s.595.

⁸⁸ Değerlendirmeler için bkz. el-Muhâsibî, a.g.e., s.344-393.

⁸⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, Kahire 1119, c.VI, s.4407. ; Menna' el-Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kurân*, Beyrut 1993, s.232.

⁹⁰ Cerrahoğlu, a.g.e., s.122. ; el-Muhâsibî, a.g.e., s.245.

⁹¹ Şimşek, *Kur'an'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Kitap Dünyası, İstanbul 2012.

Musa'nın risaletinin nesh edildiğini anlatmaktadır. Ayrıca Nahl suresi 101. ayet Mekkî bir suredir. İlk neshin kiblenin değiştirilmesiyle ilgili olduğu söylenmektedir. Bu ise hicretten bir buçuk sene sonra gerçekleşmiştir. Bu sebeple hicretten önce indirilmiş bir ayetin hicretten sonra indirilmiş bir ayeti içeren Kur'ân'daki nesihten söz etmesi düşünülemez.

Şimşek'e göre 2.Bakara 106. ayet siyak-sibak ilişkisi içerisinde değerlendirildiğinde Yahudilerin olumsuz davranışlarından, özellikle de Tevrat'ı tahrif etmelerinden bahsetmektedir. Bu husus Tevrat'ın ve İncil'in dönemlerinin bittiğini göstermektedir. Ayet şart içermektedir. Şartın kesin gerçekleşmiş olduğunu göstermemektedir. İcmâ olduğu yönündeki görüş de doğru kabul edilemez. Çünkü öncelikli olarak neshin tarifinde bir anlaşma sağlanabilmiş değildir. Ayrıca mensuh olduğu söylenen ayetlerde de uzlaşma yoktur. Peygamberimizden ve sahabeden de bu konuda açık ve net bilgi mevcut değildir. Ayrıca neshin ilk dönemlerde anlaşılma şekli farklı olmuştur. Sonuç olarak ayet geçmiş şeriatlerin neshini, yani müddetlerinin son bulduğunu ortaya koymaktadır.⁹²

146 | db

Şimşek, prensip olarak neshle ilgili benimsediği görüşe eserin de uymuştur. Ona göre Kur'ân ayetleri arasında nesh vuku olmadığı için neshedildiği söylenen ayetlerdeki nesh durumunu kabul etmemiştir. Mesela 5.Maide suresi 60. ayetin içkiyle ilgili ayetleri neshettiği yönündeki görüşü isabetli bulmamıştır.⁹³ Yine Şimşek, neshedilen ayetler arasında gösterilen 3.Nisa 15. ve 16. ayetlerin nesh durumunu kabul etmemek için bu ayetleri geleneksel anlayıştan farklı bir şekilde anlamıştır.

Genel yaklaşıma göre zinadan bahseden bu ayetler 24.Nur suresindeki celde ayeti ile neshedilmiştir. Ancak Şimşek'e göre bu ayetler neshedilmemiştir. 3.Nisa suresi 15 ve 16. ayetler lezbiyenlerin ve livataların hükümlerini düzenleyen ayetlerdir.⁹⁴ On altıncı ayetin bu şekilde anlaşılması Tabêrî'de geçen Mücâhid'in bir görüşüne dayanmaktadır.⁹⁵ Bu görüşü Ebu Müslim el-İsfahânî ve Çağdaş dönemde Süleyman Ateş⁹⁶ ve Mustafa Öztürk⁹⁷ benimsemişlerdir.

⁹² Şimşek, a.g.e., c.I, s.136-141.

⁹³ Şimşek, a.g.e., c.I, s.511.

⁹⁴ Şimşek, a.g.e., c.I, s.483-484.

⁹⁵ Ebu Câfer Muhammed b.Cerîr et-Tâberi,Câmi'ul-Beyân, an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân (tah.Abdullah bin Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Kahire 2001, c.VI, s.500.

⁹⁶ Bkz. Ateş, a.g.e., c.II, s.227-228.

Ateş, on beşinci ayetin hiçbir müfessir tarafından sevicilik şeklinde anlaşılmadığını belirtir. Buna rağmen Ebû Müslim'in on beşinci ayeti sevicilik şeklinde anlamasını uygun bulmuştur.

Şimşek'e göre bir ayetin bir ayeti neshettiğini söylemek bir anlamda iki ayet arasında çelişki olduğunu iddia etmekle eş anlamlıdır. Oysaki bu kabul edilemez. Çünkü bizzat kendisinde çelişki olmadığını Kur'ân ifade etmekte ve muhaliflerine çelişki bulması konusunda da meydan okumaktadır.⁹⁸ Ona göre Kur'ân'da neshedilmiş ayet yoktur ve neshedildiği söylenen her bir ayet kendi şartları içerisinde geçerlidir.⁹⁹

6.d. Ehl-i Kitab'ın Kurtuluşu

Ehl-i kitabın cennete gireceği düşüncesi çağdaş dönemde özellikle Süleyman Ateş tarafından hararetle savunulmuştur. Bu düşünce ilim dünyasında tartışılmış ve buna reddiye niteliğinde yazılar kaleme alınmıştır. Ateş'e göre "Kitap Ehli, Yahudi ve Hristiyan kaldıkları halde Kur'ân'ı inkâr etmez, onun gereklerine aykırı davranmazlarsa, mesela teslisi bırakıp Kur'ân'ın emrettiği şekilde Allah'a ve ahirete inanırlarsa mü'min sayılır ve cennete giderler. Mutlaka kendi dinlerinden ayrılıp Müslüman olmaları şart değildir."¹⁰⁰

db | 147

"Şüphesiz inananlar; Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiiler(den) Allah'a ve ahiret gününe inanan ve iyi iş(ler) yapanlara, Rableri katında mükâfat vardır; onlara korku yoktur ve onlar üzülmeyeceklerdir." (Bakara, 2/62.) ayeti tartışmanın odak noktası olmuştur. Bu ayetin çerçevesinde Yahudi ve Hristiyanların cennete girip giremeyeceği noktasında ilmi ve polemik düzeyde tartışmalar hala da devam etmektedir. Şimşek, konuyla ilgili tartışmalara girmemiştir. Bu ayette iman için Allah'a ve ahirete iman zikredilmekle birlikte iman esaslarının bunlarla sınırlandırılmayacağını, Kur'ân'ın bütünlük içinde anlaşılması ve değerlendirilmesi gerektiğinden hareketle iman şartlarının sadece bu ayetle sınırlandırılmayacağını ifade etmektedir. Şimşek'in bu günkü ehli kitabın durumuyla ilgili söyledikleri dikkati çekmektedir.

⁹⁷ Bkz. Mustafa Öztürk, Kur'ân'ı Kerim Meali-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri, Düşün Yay., İstanbul 2011, s.110.

⁹⁸ Şimşek, a.g.e., c.III, s.192-193.

⁹⁹ Şimşek, a.g.e., c.IV, s.506.

¹⁰⁰ Ateş, a.g.e., c.III, s.34.

O, bu günkü ehli kitabı üç guruba ayırmıştır. Birinci gurup İslam ve Kur’ân hakkında hiçbir bilgiye sahip olmayanlardır. Bunların sorumlulukları olmayacaktır. Bu gurup ona göre fetret döneminde yaşayanların durumuna benzer ve İslam’la sorumlu olmazlar. İkinci gurup ise İslam’ı duymuşlardır; ancak İslam hakkında saptırılmış bilgiye sahip olanlardır. Bunların da İslam karşısından sorumlulukları yoktur. Üçüncü gurup ise İslam davetinin eksiksiz ulaştığı kimselerdir. Bunlar inatları, ihmalleri ve çıkarlarını kaybetme korkusuyla İslam’ı seçmeyenlerdir. Bunların kurtulması mümkün değildir.

Şimşek’e göre ilk iki gurubun sorumluluğu Müslümanlara aittir. Eğer tebliğ yapmayıp Kur’ân’la insanları tanıştırmazlarsa bu sorumluluklarını yerine getirmiş olamazlar.¹⁰¹

6.e. Allah’ın Görülmesi

“Gözler O’nu görmez, O gözleri görür; O latîf (gözle görülmez veya lutuf sahibi), herşeyi haber alandır.” (En’âm, 6/102.) ayeti Mutezile ile Ehl-i Sünnet düşüncesi arasındaki tartışmalı¹⁰² konulardan birisi olan ahirette Allah’ın görülmesi meselesine temel olmuştur. Şimşek’in aktardığı bilgilere göre Mutezile hem bu dünyada hem de ahirette Allah’ın görülemeyeceğini iddia etmektedir. Onlara göre görülme bir mekânda, bir yönde ve cisimde olmayı gerektirir. Oysa ki Allah tüm bu eksikliklerden uzaktır. Mutezile, bu ayetin yalnızca bu dünyada bir görme olayını ifade ettiğini düşünen Ehl-i Sünnet’e karşı çıkmıştır. Aynı şekilde görmenin bu ayette yalnızca kâfirleri men ettiğini düşünmelerini de onaylamamışlardır. Çünkü onlara göre ayet geneldir. Müslümanları, kâfirleri ve her iki hayatı da kapsamaktadır.

Ehl-i Sünnet’e göre ayet kâfirleri kapsamaktadır. Onlar ahirette Allah’ı göremeyeceklerdir. Ahirette görmeyi engelleyen unsurlar kalkacak ve görme mümkün olacaktır. Hatta Ehl-i Sünnet’ten bir gruba göre ayette görmeden daha özel olan idrakten bahsetmektedir. İdrak bir şeyin hakikatini bilmektedir. Birisi bir nesnenin hakikatini bilmediği halde görebilmektedir. Yani bu düşünceye göre insan Allah’ın varlığını idrak etmese de ahirette görecektir.¹⁰³ Ayrıca Hz. Musa’nın Allah’ı görmeyi istemesi görülebileceğine delildir. Çünkü eğer görme mümkün olmasaydı Hz. Musa böyle bir talepte

¹⁰¹ Şimşek, a.g.e., c.I, s.100.

¹⁰² Tartışmalar için bkz. Sâbüni, a.g.e., s.38-43.

¹⁰³ Şimşek, a.g.e., c.II, s.200.

bulunmazdı. Yine Allah'ın dağın istikrar bulması şartıyla kendisinin de görülebileceğini ifade etmesi de delildir. Nitekim dağın istikrar bulması mümkün olabilecek bir husus olduğuna ve görme de buna bağlandığına göre görme olayı imkân dâhilindedir; ancak Mutezile buna karşı çıkmıştır. Çünkü Allah dağ misali ile görmenin imkânsız olduğunu göstermektedir. Ayrıca Allah'ın Hz. Musa'ya beni göremeyeceksin şeklindeki hitabında "len" geleceğin tamamını yani ahireti de kapsar. Bundan dolayı Allah görülemez.¹⁰⁴

Şimşek'e göre ise 6.En'âm suresi 102. ayet hem Ehli Sünnet'in hem de Mutezile'nin söylediğinden farklı bir durumdan bahsetmektedir. Ona göre ayetin amacı Allah'ın görülüp görülmeyeceği meselesini ele almak değildir. Ayet, insanlara Allah'ı görmeseler de Allah'ın onları gördüğünü hatırlatmayı amaç edinmektedir ki böylece insanlar bunu unutmasınlar ve yaptıklarının her an Allah tarafından görüldüğü bilincinde olsunlar. Nitekim ihsan hadisi de Şimşek için bir delil olmuştur. Bu hadis insanın Allah'ın her an kendisini gözetlediğini ve buna göre hareket etmesi gerektiğini öğretmektedir.¹⁰⁵

Şimşek, Allah'ın görülmesi meselesinde farklı bir düşünceye sahiptir. Ona göre bu inanç konusu olmamalıdır. Çünkü her iki farklı gurubun kendisine ait delilleri vardır. Bu deliller konuyu kesin netliğe kavuşturmamaktadır. Yani delaleti ve sübutu kati değildir. Eğer böyle olsaydı o zaman herkes tarafından kabul edilmesi gerekirdi. Ona göre burada takip edilecek yol insanın gönlünün hangi tarafa yattığıdır. Bir birey için hangi düşüncenin delilleri kendisine kuvvetli gelirse ona inanabilir. Kendisi gibi inanmayanı da yanlış yolda görme gibi bir eğilimi olmamalıdır.¹⁰⁶

db | 149

6.f. Allah'ın Arşa İstivası

İki şeyin birbirine eşit olması anlamındaki¹⁰⁷ s-v-y kökünden türeyen istivâ Kur'ân'da çeşitli ayetlerde eşit olmak, dikilmek, yerleşmek, uygulamak ve emri altına almak gibi manalara gelir.¹⁰⁸

Ayetlerde Allah'ın yeri ve gökleri yarattıktan sonra arşa istiva ettiği bildirilmiştir.¹⁰⁹ Allah'ın arşa istiva etmesi selef denilen ilk

¹⁰⁴ Şimşek, a.g.e., c.II, s.327.

¹⁰⁵ Şimşek, a.g.e., c.II, s.200.

¹⁰⁶ Şimşek, a.g.e., c.II, s.327.; II/334.

¹⁰⁷ İbn Manzûr, a.g.e., c.III, s.2160.

¹⁰⁸ Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (çev.Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu), Çıra Yay., İstanbul 2006, c.I, S.627.

kuşak âlimleri ile halef denilen sonraki dönem âlimleri arasında tartışmalara konu olmuştur. Selef istivayı yorumlamamış, lafzen kabul etmiş ve istivanın mahiyetinin bilinemeyeceğini düşünmüştür. Onlara göre Allah arşa kurulmuştur; ancak bu kurulma insanların kurulması gibi değildir. Bunun karşısında yer alan görüş sahiplerine göre istiva Kur'ân'ın genel prensiplerine uygun bir şekilde yorumlanmalıdır.¹¹⁰

İstivayı yorumlayanlar istivadan Allah'ın gücü, kudreti, yönetimi, yüceliği ve üstünlüğü anlaşılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Şimşek, bu görüşler içerisinde selefin görüşünü benimsemiştir. Ona göre Allah göklerin ve yerin yaratılışını bitirdikten sonra arşa kurulmuştur; fakat bu kurulmanın nasıl olduğu bilinemez. Bu gibi gaybî konular ona göre müşahade âlemiyle ilgili bilgisine sahip olduğumuz şeylerden değildir. Bizler nasıl ki Allah'ın görmesinin veya duymasının mahiyetini bilemiyorsak arşa nasıl kurulduğunu da bilemeyiz.¹¹¹ Bu sebeple ona göre istivanın çeşitli şekillerde te'vîl edilmesi uygun değildir. Aynı şekilde Allah hakkında kullanılan istiva gibi fiili sıfatların te'vîli de doğru değildir.¹¹² Şimşek, bu gibi ayetlerde selef çizgisini benimsemiş ve sıfatları te'vîl etme yoluna gitmemiştir. Onun bu yaklaşımı bazı müteşabih ayetlerin anlaşılmasına yönelik bir tutumdur.

150| db

7.Sonuç

İndiği dönemden itibaren Kur'an hemen hemen her dönemde anlamaya konu edilmiştir. Hem tarihi değiştirmiş hem de tarihin şartları ile yorumlanmıştır. Buna göre zaman zaman özne, zaman zaman da nesne pozisyonunda olmuştur. Bu anlamda *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* tarihe özne olma iddiasındadır. Çünkü amacı yol göstermek olan Kur'ân'ın hedefi ile yola çıkmıştır. Aynı zamanda çağın ihtiyaçlarını da dikkate aldığı için döneminin nesnesi durumundadır.

Şimşek, ictimâî edebî tefsir ekolünde olduğu gibi bugünün Müslümanları için önemli gördüğü mezhep taassubu ve tarihin tartışmalı sayfalarına saplanma problemlerine takılmama hassasiyetini eserinde ön plana çıkarmıştır. Bu amaçla fikhî ve kelamî çekişme-

¹⁰⁹ A'râf, 7/54; Tâhâ, 20/5.

¹¹⁰ Tartışmalar için bkz. Sâbûnî, a.g.e., s.23-25.

¹¹¹ Şimşek, a.g.e., c.III, s.526.

¹¹² Şimşek, a.g.e., c.IV, s.158.

lerden kaçınmış ve tartışmalara saplanmadan ayetleri tefsir etmiştir. Tefsiri, ilim ve fen ıstılahlarından uzak tutmuş ve ilmi tefsire iltifat etmemiştir.

Şimşek'in eserinde tüm tefsirlerde olduğu gibi zaman zaman rivayet malzemeleri zaman zaman da dirayet unsurları ön plana çıkmıştır. Eserde ayetler tefsir edilirken konu bütünlüğü dikkate alınarak açıklanmış, ayrıntıya girilmemiştir; ancak tefsiri yapılan bazı kısımlar çok özet bir biçimde açıklandığı için ayeti anlamada yetersiz kalmıştır. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsirinde* ayetler tefsir edilirken metnin bağlamı ve tarihi veriler dikkate alınmıştır. Ayetlerin anlaşılmasında çağdaş dönem tefsirin etkisi de zaman zaman hissedilmektedir. Esere genel olarak bakıldığında çağdaş dönemde sıkça rastladığımız tefsirde tarihsellik ve evrensellik tartışmalarına girilmediği görülmektedir. Yazarın sebebi nüzulle ilgili anlayışından hareketle tarihselcilik anlayışına sıcak bakmadığı sonucuna varabiliriz.

Şimşek, genel olarak ayetin zahiri anlamını ön plana çıkarmıştır. Zahir ötesine veya mecaz olarak anlaşılmasına herhangi bir karine olmadan itibar etmemiştir. Bir pasajın farklı anlamları arasında çelişki olmadıkça manaları telif etme yoluna gitmiştir. Onun bu yöntemi aslında insanları fırkalara bölen ve ayrışmalara neden olan tartışmaların önüne geçme düşüncesi olarak yorumlanabilir.

Kaynakça

- Albayrak, Halis, *Tefsir Usulü*, Şule Yayınları, İstanbul 1998.
- Aydın, Muhammed, "Rivayet Tefsiri Kavramı: Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsiri:Eleştirel Bir Yaklaşım", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:20(2), ss.1-32.
- Akgül, Muhittin, "Nüzulü İsa Meselesinin Tefsir Geleneğindeki Yansımaları", *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:16, ss.43-75.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- Gümüş, Sadreddin, *Kur'ân Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1990.
- Hamdi Yazır, Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili* (sad.Komisyon), Çelik-Şura, İstanbul 1993.
- İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Kahire 1119.
- İbn Teymiyye, *Mukaddime fi Usûlî't-Tefsir* (tahk. Adnan Zarzur), Dimeşk 1972.
- Karataş, Ali, *Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ın'da Kur'ân'ı Kur'ân'la Tefsir* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2010.
- "Rivayet ve Dirayet Kaynakları Açısından Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ı", *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 15 Sayı: 47 (Bahar 2011), ss.161-173
- el-Kattân, Menna', *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân* Beyrut 1993.
- Kırca, Celal, *İlimler ve Yorumlar Açısından Kur'ân'a Yönelişler*, Tuğra Neşriyat, İstanbul t.y.
- el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi* (çev.Bekir Topaloğlu), İsam Yayınları, Ankara 2005.

- Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, Tahkik Bekir Topaloğlu vd., Mizan Yayınları, İstanbul 2005-2011.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-Al'a, *Tefhîmü'l-Kur'ân* (çev.Kurul), İnsan Yayınları, İstanbul 1999.
- el-Muhâsibî, Hâris, *el-Akl ve Fehmü'l-Kur'ân* (Tahk.Hüseyin Kuvvetli, çev.Veysel Akdoğan), İşaret Yay., İstanbul 2006.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'ân'ı Kerim Meali-Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2011.
- "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, c.8, sayı.2, ss.2-21.
- Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât* (çev.Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, Çıra Yayınları), İstanbul 2006.
- es-Sâbûnî, Nûreddin, *el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn* (Mâtürîdiyye Akaidi içinde), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, İstanbul 1995.
- Şimşek, M. Sait, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında İki Mesele*, Kitap Dünyası, İstanbul 2012.
- Hayat Kaynağı Kur'an Tefsiri*, Beyan Yayınları, c.I-V, İstanbul 2012.
- Tâberî, Ebû Câfer Muhammed b.Cerîr, *Câmi'ul-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân* (tah.Abdullah bin Abdu'l-Muhsin et-Türkî), Dâru Hicr, Kahire 2001.

